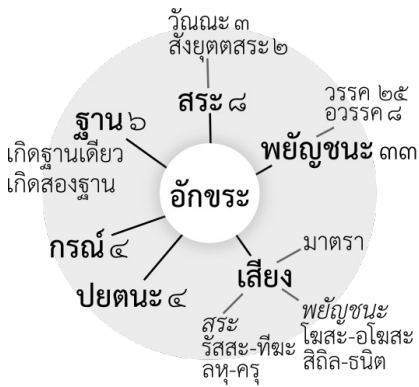

บาลีไวยากรณ์

บาลีไวยากรณ์ แบ่งเป็น ๔ ภาค คือ

๑. **อักษรวิธี** ว่าด้วยอักษร จัดเป็น ๒ คือ
สมัญญาภิธาน แสดงชื่ออักษรที่เป็นสระ และพยัญชนะ พร้อมทั้งฐานกรณ์ และ
สนธิ ต่ออักษรที่อยู่ในคำอื่นให้เนื่องเป็นอันเดียวกัน
๒. **วจีวิภาค** แบ่งคำพูดออกเป็น ๖ ส่วน คือ **นาม อัပ္พยศัพท์ อาชยาต กิตก์ समाส ตัทธิต**
๓. **วากยสัมพันธ์** ว่าด้วย การก และ **ประพันธ์** ผูกคำพูดที่แบ่งไว้ในวจีวิภาค ให้เข้าเป็นประโยคอันเดียวกัน
๔. **ฉันทลักษณ์** แสดงวิธีแต่งฉันท คือคาถาที่เป็นวรรณพถุทธิ์และมาตราพถุทธิ์

สมัญญาภิธาน

อักษระ

เสียงกิตติ ตัวหนังสือกิตติ ชื่อว่า อักษระ อักษระ แปลว่า ไม่รู้จักสิ้น, ไม่เป็นของแข็ง

อักษระในภาษาบาลีมี ๔๑ ตัว

แบ่งเป็นสระ ๘ ตัว คือ อ อา อิ อี อุ อู เอ โอ

แบ่งเป็นพยัญชนะ ๓๓ ตัว คือ ก ข ค ฆ ง จ ฉ ช ฌ ญ ฎ ฏ ฐ ฑ ฒ ณ, ต ถ ท ฒ ฌ ญ, ป ผ พ ภ ม, ย ร ฬ ว ส ฬ ฬ °

สระ

ในอักษระ ๔๑ ตัวนั้น อักษระเบื้องต้น ๘ ตัว ตั้งแต่ อ ถึง โอ ชื่อ **สระ**

สระออกเสียงได้ตามลำพังตนเอง และทำพยัญชนะให้ออกเสียงได้ด้วย

สระ ๘ ตัวนี้ ชื่อ **นิสสัย** เพราะเป็นที่อาศัยของพยัญชนะ (ในการออกเสียง)

สระ จัดเป็น **รัสสะ-ทีฆะ** ครุ-ลหุ วรรณะ

สระ (ที่มีมาตราเบา^๑) ๓ ตัว คือ อ อิ อุ ชื่อ **รัสสะ** เพราะมีเสียงสั้น เช่น **อติ** **ครุ**

สระ ๕ ตัว คือ อา อี อู เอ โอ ชื่อ **ทีฆะ** เพราะมีเสียงยาว เช่น **ภาติ** **เสโท**

เฉพาะ เอ โอ ถ้ามีพยัญชนะสังโยคซ่อนอยู่เบื้องหลัง ให้ออกเสียงเป็นรัสสะ^๒ เช่น **เสโย** (เส็ย-โย)^๓ **โสติ** (สด-ติ)

เอตถิ (เอ็ด-ถะ) **เสฏฐิ** (เส็ด-) **โฏฐุ** (อต-โฏ) **โหนติ** (หน-ติ)

๑ มาตราเบา หรือมาตราเร็ว (ลหุ ค. เร็ว, พลัน, เบา)

๒ ในคัมภีร์นिरुद्धิตินี้ มีอธิบายว่า เอ โอ ให้ออกเสียงเป็นรัสสะนั้น ต้องมีสังโยคอยู่ในบทเดียวกัน และไม่ใช้พยัญชนะที่สุทธวรรค ง ญ ณ น ม หรือ ย ร ฬ ว ฉะนั้น หากถือตามมตินี้ เอ โอ ในคำว่า โหนติ เทเสนาโต เสโย โสณโท จึงออกเสียงเป็นทีฆะตามปกติ

๓ คำว่า เสโย ไม่อ่านว่า เสย-โย (เช่นในคำว่า เขาเอามือเสยผม) เพราะภาษาบาลีไม่มีสระเออ

และไม่อ่านว่า สៃ-โย เพราะเสียง “สระเอ” ในภาษาบาลีอักษรไทย เขียนด้วยสระ อ สะกดด้วย ยุ เช่น มยุห์ (ไม่-หัง) อยโย (โอ-โย)

สระที่เป็นรัสสะล้วน ไม่มีพยัญชนะสังโยคหรือนิคคหิตอยู่เบื้องหลัง ชื่อ **ลหุ** เพราะมีเสียงเบา เช่น **ปติ มุณี**
 สระที่เป็นทิมะ^๑ และสระที่เป็นรัสสะ ที่มีพยัญชนะสังโยคหรือนิคคหิตอยู่เบื้องหลัง ชื่อ **ครุ** เพราะมีเสียงหนัก เช่น
ภูปาโล เอสี; สาดถ์ ตยาสส; มนุสสินโท; โกเสยย^๒

สระ จัดเป็น ๓ คู่ (ตามที่เกิดในฐานเดียวกัน) คือ

อ	อา	เรียก	อวิณณะ
อิ	อี	เรียก	อิวิณณะ
อุ	อุ	เรียก	อุวิณณะ

เอ โอ เรียก **สังยุตตสระ** เพราะผสมเสียงสระไว้ ๒ ตัว คือ อ กับ อิ ผสมกันเป็น **เอ**, อ กับ อุ ผสมกันเป็น **โอ^๓**

พยัญชนะ

อักษร(ที่เหลือจากสระนั้น) ๓๓ ตัว มี ก เป็นต้น มีนิคคหิตเป็นที่สุด ชื่อ **พยัญชนะ**
 (แปลว่า ทำเนื่อความให้ปรากฏ)

พยัญชนะ(เหล่านี้) ชื่อว่า **นิสสิต** เพราะอาศัยสระจึงออกเสียงได้ และทำเนื่อความของสระให้ปรากฏชัดขึ้น^๔

พยัญชนะ ๓๓ ตัวนี้ จัดเป็น ๒ พวก คือ **วรรค** และ **อวรรค**

พยัญชนะที่จัดเป็นพวกเดียวกันตามฐานกรณ์ (ที่เกิดที่ท่าเสียง) ชื่อว่า **วรรค** มี ๒๕ ตัว คือ

ก วรรค:	ก	ข	ค	ฌ	ง
จ วรรค:	จ	ฉ	ช	ฌ	ญ
ฎ วรรค:	ฎ	ฏ	ฑ	ฒ	ณ
ต วรรค:	ต	ถ	ท	ธ	น
ป วรรค:	ป	ผ	พ	ภ	ม

บาลีอักษรไทย-โรมัน

อ a	อา ā	อิ i	อี ī
อุ u	อุ ū	เอ e	โอ o
ก k	ข kh	ค g	ฌ gh
ง ḅ	จ c	ฉ ch	ช j
ฌ jh	ญ ḅ	ฎ ḍ	ฏ ṭ
ฑ ḍh	ฒ ṇ	ณ ṇ	ต t
ถ th	ท ṭh	ธ dh	น n
ป p	ผ ph	พ b	ภ bh
ม m	ย y	ร r	ล l
ว v	ส s	ห h	ฬ ḥ
อ ṁ			

พยัญชนะที่ไม่เป็นพวกเดียวกัน ชื่อว่า **อวรรค** มี ๘ ตัว คือ ย ร ล ว ส ห ฬ °

พยัญชนะคือ ° (ออกเสียงว่า ‘ฮั’) เรียกว่า **นิคคหิต** ตามศาสนโฆหาร เรียกว่า **อนุสาร** ตามคัมภีร์ศัพทศาสตร์

นิคคหิต แปลว่า ‘กด’ หมายถึง กดสระ หรือ กดกรณ์^๕ ไว้ เมื่อออกเสียง ปากไม่ต้องอ้ามาก เหมือนเวลาออกเสียงที่ขสระ
 (ออกเสียงเทียบ ระหว่าง อา กับ อ)

อนุสาร แปลว่า ‘ไปตาม’ หมายถึง ไปตามสระ เพราะต้องไปตามหลังรัสสะสระ คือ อ อิ อุ เช่น อหิ เสด็จ อกาสิ

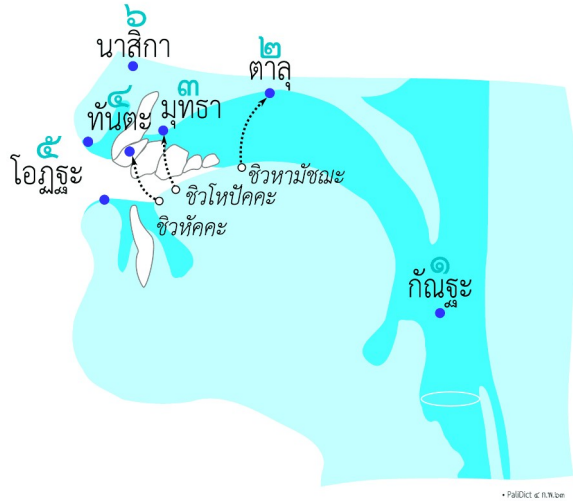
๑ ในแบบว่า “สระที่เป็นทิมะล้วน” แต่ทิมะสระ (รวมทั้ง เอ โอ) ไม่ว่าจะมสังโยค/ตัวสะกด หรือไม่ จัดเป็นครุเสมอ

๒ ครุ ๔ ประเภท: (๑) สระที่เป็นทิมะล้วน (ทิมะครุ) เช่น ภูปาโล เอสี (๒) สระที่มีพยัญชนะสังโยคอยู่เบื้องหลัง (สังโยคาคิครุ) เช่น สาดถ์ ตยาสส; มนุสสินโท (๓) สระที่เป็นรัสสะ มีนิคคหิตอยู่เบื้องหลัง (นิคคหิตครุ) เช่น โกเสยย (๔) สระท้ายบาทคาถา แม้เป็นสระเสียงสั้น ก็ถือว่าเป็นครุ (บาทันตครุ)

๓ เสียง เอ เกิดใน ๒ ฐาน คือ ฐานของ อ กับ อิ ร่วมกัน เสียง โอ เกิดใน ๒ ฐาน คือ ฐานของ อ กับ อุ ร่วมกัน

๔ เช่น เสียงสระว่า “โอ โอ อา” เมื่อประกอบด้วยพยัญชนะต่างๆ แล้ว จึงออกเสียงได้ว่า “ไปไหนมา”

๕ กรณ์ คืออวัยวะที่ทำเสียง

สระ ๘ (นิสสัย)	พยัญชนะ ๓๓ (นิสสัย)								เกิดที่	เรียกว่า	ฐาน ที่เกิดเสียง	กรณ์ ที่ทำเสียง
	วรรค ๒๕				อวรรค ๘							
	อโฆละ	โฆละ	โฆละ	โฆละ	โฆละ	โฆละ	อโฆละ	อโฆละ				
รัสสะ ทีฆะ	ชือวรรค	ลิถิล	ธนิต	ลิถิล	ธนิต	นาสิก						
อ	อา	ก	ก	ข	ค	ฃ	ง	ห*	คอ	กัณฐะ	กัณฐะ	กัณฐะ (สัทฐานะ)
อิ	อี	จ	จ	ฉ	ช	ฌ	ญ	ย	เพดานปาก	तालु	तालु	ชิวหำฆณะ
	โอ	ฎ	ฎ	จ	จ	ฌ	ญ	ร ฬ	ปุ่มเหงือก	มุทธา	มุทธา	ชิวโหปคคะ
		ต	ต	ถ	ท	ธ	น	ล ส ว อลุมะ	ฟัน	ทัณฑะ	ทัณฑะ	ชิวหคคะ
อุ	อู	ป	ป	ผ	พ	ภ	ม		ริมฝีปาก	โอภูฐะ	โอภูฐะ	โอภูฐะ (สัทฐานะ)
								(นิคหิต)	จมูก	นาสิก	นาสิก	นาสิก (สัทฐานะ)

* ห เกิดที่คอ (กัณฐะ) แต่ ห ที่อยู่หลัง ญ ฌ ญ ม ย ล ว ฬ เกิดที่ อก เรียกว่า อูระ

ฐานของอักษร

ฐาน ที่ตั้งที่เกิดของอักษร มี ๖ คือ กัณฐะ คอ, ตาลู เพดาน(ปาก), มุทธา ปุ่มเหงือก^๑, ทัณฑะ ฟัน, โอภูฐะ ริมฝีปาก, นาสิก จมูก

อักษรบางเหล่าเกิดในฐานเดียว บางเหล่าเกิดใน ๒ ฐาน

อักษรที่เกิดในฐานเดียว

อ อา อิ อี อู อุ, พยัญชนะวรรคทั้งหมด (ยกเว้นพยัญชนะที่สุตวรรค ๕ ตัว) และพยัญชนะอวรรค คือ ย ร ล ส ห ฬ °

อักษรที่เกิดใน ๒ ฐาน (พร้อมกัน)

ง ญ ฌ ญ ม	เกิดที่ฐานของตนและจมูก	เรียกว่า	สัทฐานนาสิก
เอ	เกิดที่ คอและเพดาน	เรียกว่า	กัณฐतालु
โอ	เกิดที่ คอและริมฝีปาก	เรียกว่า	กัณฐโอภูฐะ
ว	เกิดที่ ฟันและริมฝีปาก	เรียกว่า	ทัณฑโอภูฐะ

๑ ฐาน คือ มุทธา แปลว่า ยอด, ศีรษะ หมายถึง ยอด/ศีรษะ ของเหงือก (บริเวณโคนฟันบน) เรียกว่า ปุ่มเหงือก (gum ridge - ส่วนที่นูนของเหงือก) ไม่ใช่ทั้งศีรษะ (ที่มีตา จมูก ปาก) (ในรูปคือ มุทธา ฐานที่ ๓ ซึ่งมีกรณ์ คือ ชิวโหปคคะ ล้วนส่วนใกล้เคียงกัน เคลื่อนไปยังจุดนี้)

กรณ์ของอักษร

กรณ์ เครื่องทำอักษร มี ๔ อย่าง คือ

ชีวหามัชฌะ	ท่ามกลางลิ้น	เป็นกรณ์ของอักษรที่เป็น ตาลุชะ
ชีวโหปคคะ	ถัดปลายลิ้นเข้ามา	เป็นกรณ์ของอักษรที่เป็น มุทชะ
ชีวหคคะ	ปลายลิ้น	เป็นกรณ์ของอักษรที่เป็น ทนตชะ
สัทฐานะ	ฐานของตน	เป็นกรณ์ของอักษรที่เหลือจากนี้ทั้งหมด (คือ กัมฐชะ โอฐฐชะ นาลิกฐานชะ กับ ะ และ เอ โอ)

เสียงของอักษร

มาตรา (ความยาวของหน่วยเสียง)

รัสสระ ๑ มาตรา ทิฆสระ ๒ มาตรา สระที่มีพยัญชนะสังโยคอยู่เบื้องหลัง ๓ มาตรา พยัญชนะทุกตัว ครึ่งมาตรา

เสียงของสระ (กล่าวไว้แล้วในตอนต้น)

รัสสระ ทิฆะ (สั้น-ยาว) ลหุ ครุ (เบา-หนัก)

เสียงของพยัญชนะ

โฆสะ อโฆสะ (ก้อง-ไม่ก้อง)

พยัญชนะที่มีเสียงก้อง เรียกว่า โฆสะ ที่มีเสียงไม่ก้อง เรียกว่า อโฆสะ

พยัญชนะที่ ๑ ที่ ๒ ในวรรคทั้ง ๕ คือ ก ข, จ ฉ, ฎ ฐ, ต ถ, ป ผ และ ส ๑๑ ตัวนี้เป็น อโฆสะ

พยัญชนะที่ ๓ ที่ ๔ ที่ ๕ ในวรรคทั้ง ๕ คือ ค ฆ ง, ช ฌ ญ, ฑ ฒ ณ, ท ฐ ณ, พ ภา ม และ ย ร ล ว ห ฬ ๒๑ ตัวนี้เป็น โฆสะ
นักคิด นักปราชญ์ผู้รู้ศัพทศาสตร์ ประสงค์ให้เป็น โฆสะ

ส่วนนักปราชญ์ฝ่ายศาสนา ประสงค์ให้เป็น โฆสาโฆสวิมุตติ (พ้นจากโฆสะและอโฆสะ)

เสียงนักคิด อ่านตามวิธีภาษาบาลี มีเสียงเหมือน ง สะกด (พุทฺธํ พุทฺธ-ธํ)

อ่านตามวิธีสันสกฤต มีเสียงเหมือน ม สะกด (พุทฺธํ พุทฺธ-ธมฺ = พุทฺธม)

ลิลิต ธนิต (เบา-อ่อน-หย่อน — ดัง-แข็ง-หนัก)

พยัญชนะที่ถูกฐานตัวเองหย่อนๆ มีเสียงเบา ชื่อ ลิลิต

พยัญชนะที่ถูกฐานของตนหนัก บั่นเสียงดัง ชื่อ ธนิต

พยัญชนะที่ ๑ ที่ ๓ ในวรรคทั้ง ๕ เป็น ลิลิต^๑

พยัญชนะที่ ๒ ที่ ๔ ในวรรคทั้ง ๕ เป็น ธนิต

พยัญชนะอวรรค ไม่จัดเป็นลิลิต ธนิต

เทียบความหนัก-เบา-ดัง-ก้อง ของเสียง

พยัญชนะที่เป็น ลิลิตโฆสะ	มีเสียงเบาว่าทุกพยัญชนะ
พยัญชนะที่เป็น ธนิตโฆสะ	มีเสียงหนักกว่า ลิลิตโฆสะ
พยัญชนะที่เป็น ลิลิตอโฆสะ	มีเสียงดังกว่า ธนิตอโฆสะ
พยัญชนะที่เป็น ธนิตอโฆสะ	มีเสียงดังก้องกว่า ลิลิตอโฆสะ

ลิลิตโฆสะ < ธนิตอโฆสะ < ลิลิตอโฆสะ < ธนิตโฆสะ
เบาไม่ก้อง < หนักไม่ก้อง < เบาก้อง < หนักก้อง
ก < ข < ค < ฆ ง (โฆสะ นาลิก)
จ < ฉ < ช < ฌ ญ (โฆสะ นาลิก)

๑ ในคัมภีร์กัจจายนภพแสดงไว้ว่า พยัญชนะที่สุวรรค ๕ ตัว ก็เป็น ลิลิต แต่ในคัมภีร์อื่นไม่ได้กล่าวไว้

อักษรสระ (เป็นพยัญชนะอวรรค - ยกเว้น ° นิคหิต)

พยัญชนะ ๔ ตัว คือ ย ร ล ฎ ถ้าอยู่หลังพยัญชนะอื่น ออกเสียงผสมกับพยัญชนะตัวหน้า^๑ เช่น

พยณ น ตยาหิ; พราหม ณ พรุหิ ภพรานิ; ทวารานิ ตวิ

ส มีสำเนียงเป็น อสุมะ^๒ ไม่มีเสียงนี้^๓ ในคำไทย(เดิม) มีแต่คำไทยที่ยืมมาจากบาลีสันสกฤต เช่น อัสตง รัศมี

(ส อสุมะ ตรงกับตัว s ในภาษาอังกฤษ แม้เป็นตัวสะกด เช่น as อสมิ หรือไม่มีสระอาคัย เช่น star สุม่า ก็ยังมีเสียงออกมาหน่อยหนึ่ง)

ห ถ้าอยู่หน้าพยัญชนะอื่น ก็ทำให้สระที่อยู่ข้างหน้า ห นั้น ออกเสียงมีลมมากขึ้น^๔ เช่น พรหม (พรห-ม) พราหมณ (พราห-ม-ณ)

ห ถ้าอยู่หลังพยัญชนะ ๘ ตัว คือ ญ ฌ ญ ม; ย ล ฎ ฬ ห ก็มีเสียงเข้าผสมกับพยัญชนะนั้น^๕ เช่น ปญหา ตญหา มญหเ

พยัญชนะอวรรค เป็นมูกะ (mute ใ้) ไม่มีมาตราเลย เป็นเพียงตัวสะกด ออกเสียงรวมลงในสระเดียวกันกับพยัญชนะอวรรคตัวอื่นไม่ได้

เช่น ฌมโม^๖

พยัญชนะที่เป็น อักษรสระ คือ ย ร ล ฎ ส ห ฬ ๗ ตัวนี้มีเสียงกึ่งสระ คือ กึ่งมาตรา เพราะพยัญชนะเหล่านี้

(๑) บางตัวก็รวมลงในสระเดียวกันกับพยัญชนะอื่น ออกเสียงพร้อมกันได้ (ได้แก่ ย ร ล ฎ; ห ที่กล่าวมาแล้ว)

(๒) บางตัวแม้เป็นตัวสะกด ก็คงออกเสียงได้หน่อยหนึ่ง พอให้รู้ได้ว่าตัวนั้นสะกด (เช่น อยย มยหิ กลยาณ ยสุม่า ทพห)

พยัญชนะสังโยค (เป็นเรื่องของสนธิโดยตรง)

ในพยัญชนะอวรรคทั้งหลาย

พยัญชนะที่ ๑ ซ้อนหน้าพยัญชนะที่ ๑ และที่ ๒ ในวรรคของตนได้ เช่น ออกก, ทกข; สจจ, วจจ

พยัญชนะที่ ๓ ซ้อนหน้าพยัญชนะที่ ๓ และที่ ๔ ในวรรคของตนได้ เช่น ออกค, ออกข; อชช, อชฌาสย

พยัญชนะที่ ๕ ซ้อนหน้าพยัญชนะในวรรคของตนได้ทั้ง ๕ ตัว ยกเว้น ง ซ้อนหน้าตัวเองไม่ได้^๗ เช่น ปจก, สจข, อจค, สจข^๘

พยัญชนะอวรรค ๓ ตัว คือ ย ล ฎ ซ้อนหน้าตัวเองได้ เช่น อยย, อลล, อสส

๑ อักษรสระคือ ย ร ล ฎ อยู่หลัง ทำให้พยัญชนะข้างหน้าออกเสียงได้กึ่งหนึ่ง/กึ่งมาตรา/หน่อยหนึ่ง

๒ อสุโม ไอ, ไอน้ำ, ไออุ่น, ความร้อน, ฤดูร้อน. เรียกพยัญชนะที่มีลมเสียดแทรกออกมาตามฟัน ว่ามีเสียง อสุม ได้แก่เสียง ศ, ซ, ส.

๓ หมายถึง คำไทยไม่มีเสียง ส ที่แม้เป็นตัวสะกด ก็ยังมีเสียงออกมาหน่อยหนึ่ง แต่คำไทยมีเสียง ส เฉพาะที่เป็นอักษรนำ เช่น สั้งสอน

๔ พรหม (brahma) ห อยู่หน้า ม ทำให้สระ อ ที่ ร ออกเสียงมีลมมากขึ้น

๕ และเกิดที่อก เรียกว่า อูระชะ

๖ ฌมโม อ่านว่า ฌม-โม ไม่อ่านว่า ฌม-ม-โม, มุหเโท อ่านว่า มุพ-พ-โห ไม่อ่านว่า มุพ-โห

ม เป็นเพียงตัวสะกด ออกเสียงรวมลงในสระ โอ ร่วมกับ ม ตัวหลังไม่ได้, ฬ เป็นเพียงตัวสะกด ออกเสียงรวมลงในสระ โอ ร่วมกับ ห ข้างหลังไม่ได้

(เครื่องหมาย ๕ เรียกว่า ยามักการ สำหรับบังคับให้อ่านพยัญชนะควบกัน เช่น มุพโห กลยาณ)

๗ ง เป็นตัวสะกดอย่างเดียว ไม่มีเสียงสำเนียงในภาษาบาลี ไม่ใช่เป็นอักษรนำอย่างไรในภาษาไทย เช่น งอก, งบ

(ในภาษาบาลี ง; ฬ ไม่เป็นอักษรนำของคำใดๆ)

๘ เขียน สัม ก็มี